

Ermeni Terörizminin Farklı Bir Boyutu

Dr. Recep KARACAKAYA*

Özet

Osmanlı Devleti yönetiminde yaşayan Ermeniler devlet kademelerinde yüksek mevkiler edinmişlerdir. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'na kadar süren bu dönemde Ermeni azınlık ile Osmanlı Devleti arasında sorun çıkmamıştır. Ancak 93 Harbi diye de bilinen bu savaştan sonra bir emperyalizm sorunu olarak Ermeni terörizmi gündeme gelmiştir. Bu makalede, Osmanlı Devleti içindeki Ermeni toplumuna karşı yine Ermeni örgütler tarafından gerçekleştirilen terörizme değinilecektir.

Abstract

A Different Dimension of Armenian Terrorism

The Armenians had acquired high level state posts during rule of Ottoman State. In this period until 1877-1878 Ottoman-Russian War, there was not any problem between the Armenian minority and the Ottoman State. However, after this war, also known as 93 War, Armenian terrorism emerged as a problem of imperialism. In this article, Armenian terrorism against the Armenian community in the Ottoman State will be discussed.

Osmanlı Devleti'nin son elli yılına damgasını vuran en önemli sorunlardan biri olan Ermeni meselesi, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında İngiltere ile Rusya arasındaki rekabetin yarattığı bir emperyalizm sorunu olarak ortaya çıkmıştır. Ermeniler bundan sonra Osmanlı Devleti'nin bütün Hıristiyan unsurları gibi bağımsız bir devlet kurma çabasına girmişlerdir.

Asırlardır Osmanlı Devleti'nin yönetimi altında bulunan Ermeniler İmparatorluğun her tarafına korkusuzca dağılmışlar, bir taraftan, mâl, cân, ırz ve nâmusları emniyet altında yaşarlarken, mezhep açısından tamamen serbest, huzûrlu ve mesut, ekonomik açıdan ise Müslüman tebeadan daha büyük bir rahatlık içinde yaşamışlardır. Ticaret ve sanatla uğraşmışlar, sarraflık ve kuyumculuk yapmışlar, öteden beri Osmanlı Devletince özel hizmetlerde ve emniyet gerektirecek işlerde kullanılmışlardır. Devletin Darphane ve Baruthane gibi önemli müesseselerinin başına geçmişler ve "millet-i sâdika" olarak adlandırılmışlardır. Osmanlı Devleti Hıristiyan tebeasına karşı eşit muamele etmiş, bunlardan birini diğere tercih etmemiş ve birbirlerinin işlerine karıştırmamıştır.

Ermeni sorunu Ermenilerin kendi içinden ve ihtiyaçlarından değil, büyük devletlerin bölge üzerindeki çıkar hesaplarından kaynaklanmıştır. Büyük devletlerin kendi hesaplarını gizlemek için sorunu bir insanlık ve Hıristiyanlık sorunuymuş gibi göstermeleri Ermeni kilisesini etkilemiştir. Başta Ermeni Patrikhanesi olmak üzere nüfus ve toprak şartlarına bakmaksızın bağımsızlık ve muhtariyet hayali peşinde koşan Ermeniler kendileri üzerinde oynanan oyunları görememişlerdir.

Berlin Antlaşması'ndan sonra geçen süre zarfında umduklarını bulamayan Ermeniler, 1880'li yılların sonlarına doğru teşkilatlanmalarını tamamlamışlar ve komiteler kurmuşlardır. Sıra amaca varacak eylemleri gerçekleştirmeye gelmiştir. Artık Anadolu'da isyanlar çıkarak Avrupa'nın dikkatini çekecekler, olası bir Avrupa müdahalesi ile Bulgaristan gibi özerk bir yönetime kavuşacaklardır.

Hınçak Komitesi 1890'lı yıllarda başta İstanbul olmak üzere Anadolu'nun birçok şehrinde faaliyette bulunan şubeler açmıştır¹. Avrupalı kılığında Avrupa'dan gelen ajanlar isyan fikirlerini Ermeniler arasında yaymış, üye kaydetmiş ve para toplamıştır.

* Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Uzmanı

1 Hınçak, çan sesi, çan, çingirak manasında olup Portakalyan ve gazetesi *Armenia* desteğinde 1887 yılında İsviçre'de *Armenia* gazetesi yazarlarından Avedis Nazarbekyan ve eşile birlikte Kafkasyalı bir grup öğrenci tarafından kurulmuştu. Kurucularından hiçbirinin Osmanlı Devleti'ne ayak basmadıkları bu komite, Karl Marx'ın prensipleri doğrultusunda faaliyet göstermiş ve idarecileriyle üyelerinin büyük bir kısmını Rusyalı Ermeniler teşkil etmiştir. Bu partinin programı hem milliyetçi hem de Marksist bir hüviyet taşır. Programa göre, ihtilâl yoluyla Türkiye'deki Ermeniler bağımsızlığa kavuşturulduktan sonra, ihtilâl Rusya ve İran'a teşmil edilecek oralarda da başarıya ulaşıldıktan sonra fedaratif bir Ermenistan kurulacaktı. Hınçakların ekonomik ve sosyal görüşleri, hem Rusya'da hem Türkiye'de orta ve üst tabaka Ermeniler arasında hiç de itibar görmedi. Hınçaklar çalışmalarının merkezi olarak İstanbul'u seçtiler. Hınçak Komitesi'nin iç tüzüğünde ise ihtilâl eyleminin yapıldığı şekilde özetle şu noktalar üzerinde duruluyordu:

Ayaklanma için en uygun zaman vergi toplama zamanıdır. Türkleri hükümete karşı korumalı ve savunmalı. Ermeni ayaklanmasına yardım edebilecekler (Kürt ve Çerkezler) kendi yanlarına çekilmeli. Çeşitli önemli yerlere saldırılarak hükümetin nüfuzu kırılmalı. Siyasî mahkumları kurtarmak için hapisanelere saldırılmalı. Hükümet memurları rehin alınmalı. Bu konuda geniş bilgi için bkz. Kamuran Gürün, *Ermeni Dosyası*. Ankara: Remzi, 2005, ss. 130-132; Esat Uras, *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*. İstanbul, 1976, ss. 431-432; Azmi Süslü, *Ermeniler ve 1915 Tehcir Olayı*, Ankara: Yüzcüncü Yıl Üniversitesi Rektörlüğü, 1990, s.53; *Osmanlı Belgelerinde Ermeniler*, İstanbul: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 1988, Cilt 7, Sayı 20; İstanbul'daki Robert College'in müdürü Cyrus Hamlin'in ihtilâlcilerle bir Ermeniyle yaptığı ve ABD'de Boston şehrinde yayınlanan Congregationalist dergisine gönderdiği görüşme metninde Anadolu'daki ihtilâlciler Ermenilerin niyet ve maksatları, amaca varmadaki metodları açıkça görülmüyordu. Çok zeki İngilizceyi Ermenice kadar iyi konuşan ve ihtilâli açıkça savunan bu Ermeni, "Rusların Anadoluya girerek orayı zaptetmeleri için yol hazırladıklarını ve bunu umut ettiklerini belirtmiş", bunun nasıl olacağını Hamlin tarafından sorulması üzerine cevaben: "Bütün Türkiye İmparatorluğunda kurulmuş bu Hınçak çeteleri Türkleri ve Kürtleri öldürmek için fırsat gözetecekler, bunların köylerini yakacaklar ve sonra dağlara çıkacaklar. O zaman hırstan kudurmuş İslamlar ayaklanacak ve savunmasız Ermenilere hücum edecekler: Rusya, insanlık ve Hıristiyan uygarlığı adına, içeri girecek ve Anadolu'yu zaptedecektir." demişti. Aynı Ermeni sözlerini devam ederek "Biz Ermeniler, serbest olmaya and içtik. Avrupa, Bulgar zulümlerini dinledi ve Bulgaristan'a hürriyet verdi. Milyonlarca kadın ve çocuğun kanlarını gö-

1893'ün sonuna kadar bütün şehirlerin, hemen hemen bütün köylerin birer komitesi olmuştur. Anadolu eyaletlere ayrılmıştır. Bunların her biri bir eyalet komisyonu tarafından idare edilmiş ve üyelerini büyük konye tayin etmiştir. İsimleri köy komiteleri tarafından bile bilinmemekteydi. Sıradan üyelerin seçimi de büyük bir gizlilik içinde yapılmıştır. Her üye merkezi hazineye imkanlarına göre bağışta bulunmaya ve gerekirse dava için hayatını ortaya koymaya yemin ettirilmiştir.

Osmanlı Ermenilerini amaçları doğrultusunda harekete geçirmeye çalışan örgütler terörü en etkili yöntem olarak görmüşlerdir. Ermeni terörü bağımsızlık hareketi halini almaya çalışmış, ancak bunda başarılı olamamıştır. Meşru bir hareket olmayınca da provakatif özellikleri ve şiddet yönü artmıştır. Bu nedenle Ermeni teröründen sadece Müslüman Osmanlı vatandaşları değil, Osmanlı Ermenileri de çok çekmişlerdir².

Hınçak ve Taşnak komiteleri, kendilerine taraftar ve destekçi bulmak, ayrıca parasal kaynak sağlamak amacıyla, kendi dindaşlarını tehdit ederek, onlar üzerinde baskı kurmuşlardır. Komitelere girmek istemeyenleri tehdit etmişler, bu tehditlere boyun eğmeyenler, komiteler tarafından izlenerek öldürülmüşler veya yaralanmışlardır. Tüccar ve dükkan sahiplerine, ölüm tehdidiyle bağış isteyen tehdit mektupları göndermişlerdir. Bu mektuplar, İstanbul, Erzurum ve diğer bazı büyük şehirlerdeki Ermeni cemaatinin belli başlı şahıslarına gönderilmiştir.

1890'lı yıllarda Hınçak komitesinin teşkilatlanmasını tamamlamasıyla Ermenilere karşı Ermeni teröristlerinin saldırıları başlamıştır. Teröristlerin saldırılarında Ermeni toplumu içinde değişik kesimleri hedef gözettilerini anlaşılmaktadır.

İstanbul'daki saldırılarda Hınçak Komitesi'nin organizasyonları çok etkili olmuştur³. Komite, Anadolu'nun bazı şehirlerinden de komiteler getirterek İstanbul'da suikastlar gerçekleştirmişlerdir.

Ermeni teröristlerin Ermenilere karşı giriştiği saldırılar, İstanbul'un dışında, komitelerin etkin oldukları şe-

hirlerde, yoğun bir şekilde gerçekleşmiştir. Erzurum, Van, Bitlis, Tokat, Yozgat, Merzifon gibi şehirler bu olayların gerçekleştiği başlıca şehirlerdir. Taşnak Komitesi İstanbul, Van, Erzurum gibi şehirlerde etkili olmuştur. Hınçak Komitesi ise İstanbul, Yozgat, Tokat, Merzifon, Bitlis gibi bölgelerde bu tür faaliyetlerde bulunmuşlardır.

Komitelere mensup Ermeniler, Müslüman kıyafetine girerek de kendi milletinden olan Ermenileri katletmişlerdir⁴.

ERMENİ DİN ADAMLARINA KARŞI YAPILAN SUİKASTLAR

Ermeni teröristler öncelikli olarak Ermeni din adamlarına saldırmışlardır. Başta patrikler olmak üzere murahasalar, papazlar bu saldırılardan nasiplerini almışlardır. Bazı patrikler ve kilise mensupları komitelerin faaliyetlerine karşı tepki göstermişler, Ermeni cemaatinin büyük bir kısmının komitelerin telkinlerine kapılarak, devlet aleyhine faaliyetlerde bulunmasını önlemişler, ayrıca devlet aleyhine faaliyette bulunan komiteleri hükümete ihbar etmişlerdir. Böylece patrik ve din adamlarının faaliyetlerinin kendi aleyhlerine olduğunu gören komiteler, onlara suikast düzenleyerek, ortadan kaldırmak istemişlerdir.

Ermeni Patriği Horen Aşıkyan Efendi'nin, Mabeyn Başkatibi ile yaptığı bir görüşme ifade ettiği sözler, Ermeni komitelerin neden kendisine ve devlete sadık din adamlarına suikast düzenlediklerini hiçbir yoruma gerek duymadan ortaya koymaktadır. Horen Efendi bu görüşmede özetle, kendisinin padişah hazretlerinin sadık adamlarından biri olması sebebiyle vazifelerini doğruluk ve bağlılıkla yapmaktan bir an geri durmadığını, ancak Ermeni cemaati içinde bazı uygunsuz kimselerin ortaya çıktığını üzüntü duyarak ifade etmiş, ayrıca bu gibilerin Osmanlı Hükümeti tarafından terbiye edilip yola getirilmelerinin kendisi tarafından da memnuniyetle karşılanacağını belirtmiştir.

Yine, bundan önce Bâbüali tarafından, Anadolu'da bulunan murahasalardan birinin, uygunsuz davranışla-

recek, yükselen haykırışlarımızı duyacaktır" diyordu. Bkz. Esat Uras, s. 456.

Bir başka ihtilâlcî parti de Taşnaksutyun idi. Krisdapor Mikaelyan ve arkadaşları, Kafkasya'da 1890'da Ermeni İhtilal Cemiyetleri Birliği'ni (Taşnaksutyun Komitesi) meydana getirdiler.

1890'da ortaya çıkan bu partinin programı, isyan yoluyla hedefe ulaşmak için ihtilâlcî gruplar yetiştirmeyi esas almaktadır. Parti bir de teşkilât talimatnamesi hazırlıyor ve bununla doğu ve batı olarak iki büro kuruyordu. Doğu bürosu, Giresun, Harput, Diyarbakır hattının doğusu ile Kafkaslar, Rusya ve İran'ı, Batı bürosu ise, Giresun, Diyarbakır hattının batısı ile Balkanları, Amerika, Mısır ve diğer yabancı ülkeleri içine alıyor ve bu büroların çalışma sistemlerini düzenliyordu.

Taşnaksutyun'un ilk kuruluşunda amacı, Tiflis'te bulunan Genç Ermenistan, Armenekanlar ve Hınçak gibi komiteleri birleştirmek ve Türkiye'ye geçen çetelere yardımcı bulunmaktır. Taşnaksutyun'un ilk hareketleri, Türkiye'ye çeteler sokmak, Türk Ermenistan'ını silahlandırmak, köylülere silah kullanmasını öğretmek, çeteler kurmak, çetebaşları yetiştirmek, savunma örgütü yaptırmak ve bu hazırlıklardan sonra, Kürtleri de yanlarına alarak genel isyanlar çıkartmaktır. Her şeyden önce hareket, isyan gözönünde tutuluyordu. Taşnak Partisi, kurulduğu günden itibaren bir terör örgütü olarak faaliyetini sürdürdü.

Bu komitelerin kurulmasında Rus Ermenilerinin büyük rolü olmuş, dolayısıyla Osmanlı Ermenilerinin kaderini bir avuç aşım Rus Ermenisinin eline geçmişti. Anadolu'daki Ermeniler bundan sonra meydana gelecek kanlı olaylarda sadece alet olarak kullanılacaklardı. Bkz. Esat Uras, ss. 442 vd.

2Sedat Laçiner. "Ermeni İddiaları ve Terör", *Ermeni Sorunu El Kitabı*, Haz. Şenol Kantarcı vd., Ankara, 2003., ss. 96-100.

3 Hınçak temsilcisi olarak da Kafkasya'dan Vart Badrikyan gelmiştir. Badrikyan bir-iki ay sonra tutuklanmış, ancak Rus tebaası olduğu için Rusya elçiliği tarafından alınmıştır. Başta Hamparsum Boyacıyan olmak üzere arkadaşlarından Markar, Viremyan, Filipos, Nazar, Dikran gibi komiteler yaşları küçük Ermeni çocuklarını çeşitli vaatlerle kandırarak suikastları tertip ettirmişlerdir. Bkz. Uras, s. 471.

4 Komiteler, Muş ve civarında Müslüman kıyafetine girip Ermenilerden bazı kişileri öldürmüşlerdir. Olayların olduğu bölgelerdeki Ermeni muteberanı ile maktullerin akıba ve yakınlarının verdikleri haberler, yapılan resmi tahkikatlar, hep bu yöndeki bilgileri doğrulamıştır. Erzurum vilayeti dahilinde bulunan Hmıs, Kığ, Pasinler kazalarında öldürülen Ermenilerin katilleri de, adli mahkemelerin tahkikat ve yargılamalarıyla bir takım Ermeniler olduğu ortaya çıkmıştır. Bkz. BOA (Başbakanlık Osmanlı Arşivi). Y.PRK. ASK., 176/1.

rı sebebiyle yerinin değiştirilmesinin kendisine bildirilmesi üzerine, şikâyet edilen murahhasayı Diyarbakır'a gönderdiğini, orada da bulunmasının uygun olmayacağını tekrarlanması üzerine, hakkında yaptığı araştırmalar da şikâyetleri doğruladığından, söz konusu murahhasayı cezalandırdığını, kısaca kendisinin, ruhban sıfatına sahip olanlardan uygunsuz hal ve hareketi görülenleri, ihbar geldikçe cezalandırmaktan geri durmadığını, cemaatten bu gibi kişilerin, Osmanlı Hükümeti tarafından cezalandırılmalarını da memnuniyetle karşıladığını bildirmiştir⁵.

İlk saldırı 1890 yılında Kumkapı Ermeni Patrikhane-si'nde meydana gelmiştir. Temmuz ayında, Kumkapı Ermeni Patrikhane-si'nde ve kilisesinde Pazar ayini yapılırken Vanlı Artin Cangülyan, kilisede ruhanî memurların ayinlerini gerçekleştirdiği yere çıkarak daha önce hazırladığı kağıdı okumaya başlamıştır. Başpapaz Sükyas Efendi onu kolundan tutup indirmeye çalışmış, bu sırada iki el ateş etmiş, orada bulunan arkadaşlarıyla beraber Patrikhane'ye giderek, Patrik Efendi'nin odasını basmış, patriğe hitaben "*Şimdi önümüze düşüp bizi Yıldız Sarayı'na götüreceksin. Yoksa biz de öleceğiz, seni de öldüreceğiz. Elimden revolveri alan Sükyas Efendi'yi de öldüreceğim.*" diye bağırıp çağırarak ve birtakım hareketlerde bulunarak, Patrik efendiyi aşağı itmiş ve bir arabaya bindirip götürmekte iken asker ve polisin müdahalesiyle patrik ellerinden alınarak kurtarılmıştır⁶.

Ermeni komitecilerinin bu cüretleri üzerine Maliye Nazırı Agop Paşa başkanlığında, Ermeni cemaatinin muhtelif kesimlerine ait ileri gelenler, Padişah II. Abdülhamit'e müracaat etmişler, Ermeni halkının cereyan eden terör ve isyan olaylarıyla hiçbir ilgisi olmadığını beyan etmişler ve devlete bağlılıklarını arz etmişlerdir⁷.

Bu olaydan sonra Hınçak Komitesi devlete sadık olan

İstanbul Ermeni Patriği Horen Aşıkyan'a karşı olan düşmanlığının dozunu arttırmıştır. Hınçak Komitesi tarafından, Üsküdar, Galata, Beyoğlu, Hasköy, Balat ve Ortaköy Ermeni kiliseleri baş rahiplerine, Ermeni Patriği Horen Aşıkyan Efendi adının kilisede anılmaması, aksi takdirde kendilerinin öldürülecekleri gibi diğer arkadaşlarının da mahvedileceği ihtarı içeren mektuplar gönderilmiştir⁸.

Ermeni teröristler, Patrik Aşıkyan'ın peşini bırakmamışlar, nihayet 27 Mart 1894'te, ayinden sonra, patrikhaneye dönmek üzere Kumkapı Kilisesi'ni terk ederken, on sekiz yaşlarında bir Ermeni genci, tabancası ile nişan alarak üstüne birkaç defa ateş etmiştir. Silah bozuk olduğundan patriğe hiçbir kurşun isabet etmemiştir. Patrik bayılmış ve evinde tedavi görmüştür. Genç Ermeni karakola götürülmüş ve cinayetin sebebi konusunda sorguya çekilince, Aşıkyan'ın Ermenilerin düşmanı olduğunu, sık sık hükümete ihbarlar yaptığını ve Ermenilerin de milleti bu adamdan kurtarmak için and içtiklerini söylemiştir⁹.

Yapılan yargılamalar sonunda suikastçılardan Agop Karabetyan 15 sene, onu teşvik eden Bedros Malumyan 10 sene, bunların işleyecekleri cinayeti bildiği halde hükümete ihbar etmeyen Mazlumyan ise 5 sene müddetle kürek cezasına çarptırılmıştır¹⁰.

Kendisine karşı yapılan suikast girişiminden gözü korkan İstanbul Ermeni Patriği Horen Aşıkyan Efendi istifasını vermiş, fakat bu istifa Padişah tarafından kabul edilmemiştir. Hınçak taraftarlarınca milletin dileklerini dinlemez diye ilan olunması ve patriğin evinin yakılacağı söylentilerinin duyulması üzerine Patrik Efendi, bu defa da sağlığının bozukluğunu ileri sürerek istifasında ısrar etmiştir¹¹. Patrikhane geçici kaymakamı da hastalığına bahane ederek görevinden ayrılmıştır. Bunun üzerine

5 BOA. Y.EE, 5/41.

6 BOA. *İrade Meclis-i Mahsus*, 4897.

7 Ermeni cemâ'at-i sâdkâsının selâmet ve menfaatine müzır bir fikr-i mahsûsa hizmet ederek Ermeni kullarının mine'l-kâdim Devlet-i Aliyye-i ebediyü'd-devâma olan revâbit-i sadâkatkârânesini fekk ettirmek maksadıyla bazı eşhâs ötede beride bir takım neşriyât ve mu'âmelât-ı gayr-ı meşrû'aya cür'et ederek sâde-dilâm igfâle sa'y etmektedirler.

Eşhâs-ı merkûme Ermeni cemâ'atinin cüz'-i ekallı olduğu halde cemâ'at nâmma hareket etmeğe hiçbir sıfat ve selâhiyeti olmadığı gibi bunun için de belli başlı bir ferdin bulunmamasına bakılsa Ermeni tebe'â-yı sâdkâsı kulları ânların fikrine tâbî' olmadığı nümâyân olur.

Ermeni tebe'âsı kulları beşyüz seneden beri ecdâd-ı izâm-ı ma'delet-ittisâm-i cenâb-ı şehriyârîlerinin zir-i cenâh-ı müstelzîmî'l-felâh-ı mülükânelerinde mezheb ve lisân ve kavmiyetlerini muhâfaza ile berâber refâh ve sa'âdet-i hâle nâ'il olmuşlar ve bu hâlim şükranıçün Devlet-i Aliyye'ye vâcibü'l-edâ olan sadâkâtı akdes vazâ'ifden addederék bunun mukâbilinde Devlet-i Aliyye-i ebediyü'd-devâmın sahâbet ve emniyetine mazhar olmuşlardır. Ale'l-husûs şu asr-ı ma'delet-hasr-ı cenâb-ı şehriyârîlerinin hâsil ettiği nice âsar-ı hasene ve hayriyye-ki, cülûs-ı meyâmin-me'nûs-ı hazretî pâdişâhîlerinden bu âna kadar bilâ-istisnâ umum tebe'â-i şâhânelerinin mâddî ve ma'nevî terakkî-yâtına hâdim olmuşdur. Bunlardan Ermeni tebe'â-i şâhâneleri kulları müstefid oldukları gibi bundan böyle dahi sâye-i adâlet-vâye-i cenâb-ı husrevânelerinde müstağrak-ı eltâf ve ni'am-ı seniyye olacakları âşikârdır.

Ermeni tebe'â-i sâdkâsı kullarının aksâ-yı âmâlî Devlet-i Aliyyenin sâye-i şefkat ve adâletinde müstezîll-i emn ü emân olmakdan ibâret bulunduğu muhât-ı ilm-i âlem-şümûl-i hazretî hilâfet-penâhileri buyuruldukda ol bâbda ve kâtibe-i ahvâlde emr u fermân şevketlü kudretlü merhametlü pâdişâhımız efendimiz hazretlerindir. Bkz. BOA. Y.PRK.AZJ., 18/13; Arzu Tozduvan Terzi, "Osmanlı Maliyesinde Söz Sahibi Olan Üç Ermeni Nazır: Agop, Mikail ve Ohannes Paşalar", Uluslararası Türk-Ermeni İlişkileri Sempozyumu, 25-25 Mayıs, İstanbul 2001, ss. 28, 29; Mehmet Saray, Ermenistan ve Türk Ermeni İlişkileri, İstanbul 2003, s. 41.

8BOA. Y. MTV, 79/66; Y.A. HUS. 300/37; Hınçak Komitesi tarafından, Üsküdar'daki Yenimahalle Kilisesi Başpapaz Vekili Kırkor Efendi'ye gönderilen gönderilen tehdit mektubunda özetle şunlar yazılıdır:

"Peder Efendi,

Aşıkyan bir gammazdır. Layık değil Ermeni ruhbanlığının ismini taşımağa. Bu adam bundan sonra Ermeni Patriği değildir. Emir ederiz ki size, ne siz ne de ruhban biraderiniz Aşıkyan'ın adını anmayasınız. Bu bizim emrimizi icra etmeyecek olursanız ömrünüz tehlikededir." Bkz. BOA. Y.PRK. ZB. 13/31; Bu arada Atina'daki Ermeni merkez komitesinin Horen Aşıkyan'ın öldürülmesine dair karar aldığı yönündeki bilgilerde ortada dolaşmaya başlamıştır. Bkz. *Osmanlı Belgelerinde Ermeniler*, İstanbul 1989, Cilt 16, Belge No: 106.

9 Horen Aşıkyan ile ilgili bkz. Haluk Ö. Karabatak-Serbülent Şengün, "Patrik Aşıkyan'ın Tamimi", *Tarih ve Toplum*, Temmuz 1996, Sayı 151; Oğuz Polatel, "Armaş Manastırı Episkoposu Horen Aşıkyan'ın Ermeni Patrikliği'ne Seçilmesi", *KDM'den Haberler*, Sayı 45, Ocak 2001; Uras, s. 468.

10 BOA. A.MKT., MHM. 695/5.

11 BOA. Y. MTV., 95/62.

Bab-ı Ali, Ermeni Patrikhanesi Ruhanî ve Cismanî meclislerinin toplanmasıyla patrik vekilinin seçimini kararlaştırmıştır¹².

Hınçaklar, amaçlarına ulaşmışlar, patriği ortadan kaldıramamış ama onu tedirgin edip yerinden uzaklaştırmayı başarmışlardır. Patrik Aşıkyan'ın istifası, devlet hizmetindeki yüksek seviyeli Ermeni memurlarının, Ermeni aristokrasisinin ve ılımlı Ermenilerin zor durumda kalmasına yol açmıştır.

Ancak komite bununla da yetinmemiş, İstanbul Ermeni Patrikhanesi Cismanî Reisi Maksutzade Simon'a da Galata'da Havyar Hanı önünde suikast teşebbüsünde bulunmuş, Maksutzade Simon 22 Mayıs 1894 günü Galata'da iki Ermeni tarafından ağır şekilde yaralanmıştır¹³. Daha sonra Ortaköy'deki evine nakledilmiş, olaydan yedi saat sonra ifadesine başvurulmak üzere evine gidilmiş, ifadesini kendisi yerine kardeşi vermiştir¹⁴.

Simon Bey'i yaralayanların Sivash Tatyos oğlu Artin, diğerinin ise İstevan oğlu Aro olduğu anlaşılmış, bu kişiler Patrik ile birlikte hareket ettiği için Simon Bey'i vurduklarını söylemişler ve böylece bu kişilerin de Ermeni komitesi üyesi oldukları anlaşılmıştır¹⁵.

Ermeni komitecilerin öldürmeye çalıştıkları en önemli kişilerden biri de Patrik İzmirliyan'ın Kudüs'e sürülmesinden sonra, 1896 yılında İstanbul Ermeni Patriği seçilen Magakya Ormanyan Efendi'dir.

Komitecilere yüz vermeyen, Osmanlı Devleti'ne sadakatle hizmet eden Ormanyan Efendi, 26 Ağustos 1897'de kendi din ve mezhepdaşlarının canına kastettiklerini ileri sürerek İngiltere Sefareti'nden yardım talebinde bulunmuştur¹⁶. Komiteciler, Ormanyan Efendi'nin peşini ileriki yıllarda da bırakmamışlar, 6 Ocak 1903'te Kilise'de dini ayin icra edilirken, Agop adlı bir Ermeni, kilise içinde tabancasını çekerek, Patrik Ormanyan'ın üzerine üç el ateş açmış, patrik omuz başından yaralanmış, revolveri almaya çalışan Anderyas elinden yaralanmıştır¹⁷. Suikastçı yakalanmış, yargılanarak idama mahkum edilmiş, fakat Ormanyan'ın ricası ile cezası kalebentliğe çevrilmiştir¹⁸. Bu suikastı düzenleyenlerin teşvikçilerinin Taşnak Cemiyeti'ne mensup oldukları anlaşılmıştır¹⁹.

Komitecilerin saldırdıkları din adamlarından biri de Van'da Akdamar Kilisesi'nde görevli Katagikos vekilidir (Vikar). Beş Ermeni ihtilâlciler tarafından 16 Aralık 1904'te kilisenin kapısı önünde boğazlanmış, katiller İran'a kaçmıştır²⁰.

DEVLET HİZMETİNDE ÇALIŞAN ERMENİLERE YAPILAN SUİKASTLAR

Ermeni komitecileri, devlete bağlı, devletten memuriyet almış, ihtilâlcilere destek olmayan Ermenilere karşı tehdit, öldürme ve yaralama eylemlerinde bulunmuşlardır. Komitecilerin giriştiği suikastlarla ilgili Zaptiye Nezareti'nin bir raporunda teferruatlı bilgiler vardı.

Osmanlı Devleti'ne Ermeni komitecileriyle ilgili bilgiler veren muhbir Ardat bıçakla öldürülmüş, Hariciye Kalemî katiplerinden Mıgırdıç Tütüncüyan²¹, Yozgatlı Sinekerim Efendi, Bab-ı Ali Matbuat-ı Ecnebiyye Kalemî katiplerinden Yozgadlı Hamparsum Uğrekyan Efendi katledilmişlerdir. Muhbir Bogos suikasttan kıl payı kurtulmuştur²².

İstanbul polis komiserlerinden Markar²³ ve Dikran²⁴ Efendilere revolverle suikast yapılmıştır.

Yozgat'ta Ermenilerin en muteber ve kadimlerinden olan Avadis ve Yaver Efendiler, daha önce devlet memuriyetinde bulunmuşlar, hükümete yararlı hizmetlerde bulunmuşlardır.

Avadis ve Yaver Efendilerin kapılarına tehdit içeren yazılar yapıştırılmıştır. Bu yazılarda özetle, Ermeni rüesasından iki maruf zatın cezalandırılacağı ve itlafının kararlaştırıldığı yazmaktadır²⁵.

Avadis ve Yaver Efendileri tehdit ve tazyik eden Ermeniler, daha önce Yozgat'ta meydana gelen olaylara karışmış, bundan dolayı kalebentliğe mahkum edilip nihai sonucu tahliye edilen komitecilerdendi.

İleride kendilerine ve ailelerine bir kötülük yapılabileceğinden korkan bu kişiler, resmi makamlara bir şey söylememişlerdir. Yozgat olaylarından sonra iki yüzden fazla suçlu Ermeninin yakalanması üzerine, Avadis ve Yaver Efendiler, olaylarla ilgili 28 kişinin isimlerini ilgili

12 BOA. Y.A. HUS., 298/82.

13 BOA. Y.A. HUS., 297/78; Uras, s. 469; Nuryan Efendi ile Maksutzade Simon Bey'in idama mahkum edildiği ve İngiliz ve Rus pasaportlarına sahip iki genç Ermeninin bu kararı icra etmek üzere yola çıktığı Washington Sefareti'nden bildirilmiş, bunun üzerine gerekli tedbirlerin alınması için ilgililer uyarılmıştı. BOA. A. MKT. MHM., 633/20.

14 BOA. Y. PRK. ZB., 13/27.

15 Simon Bey'e suikast düzenleyenlerden Tablakar Tatyos ile İstevan yapılan yargulamalar sonucu idam cezasına çarptırılmışlardır. Bkz. BOA. İRADE ADLİYE VE MEZAHİP, 1311. Z. 3. Vesika No: 13.

16 BOA. Y.MTV. 165/249.

17 BOA. A. MKT. MHM., 643/16.

18Levon Panos Dabağyan, *Türkiye Ermenileri Tarihi*. İstanbul, 2003, ss. 86, 87.

19 BOA. Y. MTV., 239/31; *Daily Telegraf* gazetesinde çıkan bir haberde; Patriğe suikast düzenleyen şahsın Hınçak Komitesi'ne mensup olduğu iddiaları yer almış, fakat Patrik bunun gerçek olmadığını, saldırının kişisel bir saldırı olduğunu iddia etmiştir. Bkz. BOA. HR. SYS., 2760/11.

20 Nejat Göyünç, *Türkler ve Ermeniler*, Ankara, 2005, ss. 17, 18.

21 Ermeni komitesi ileri gelenlerinden olup hükümete sığınan ve yabancı matbuat kaleminde çalışan Mıgırdıç Tütüncüyan'ın Ermeniler tarafından öldürülmesi nedeniyle devletçe ailesine maaş bağlanmasına karar verilmiştir. Bkz. *Osmanlı Belgelerinde Ermeniler*, Cilt 32, Belge No: 4.

22 BOA. A. MKT. MHM., 627/8.

23 Markar Efendi'yi vuran Yazmacı çırağı Samik adlı Ermeni suikasttan sonra Patrikhane Kilisesi'ne kaçmış ve oradaki papazlar tarafından saklanmıştır. Bkz. BOA. A. MKT. MHM., 627/26; Hüseyin Nazım Paşa, *Ermeni Olayları Tarihi*, Ankara 1994, Cilt 2, s. 232.

24 Hüseyin Nazım Paşa, a.g.e., Cilt 2, s.89.

25 OBE, İstanbul 1991, Cilt 30, Belge No: 74'e Ek -2, s. 266.

makamlara vermişler ve bu şahısların korunmaları için devlet tarafından gerekli tedbirler alınmıştır²⁶.

Bitlis'te, Osmanlı Devleti aleyhine faaliyetlerde bulunan Avayıkoğlu Nazar, hükümete sadık olan ve kendisine nasihatte bulunan, tüccar Kigork Ağa'yı, kayımbiraderi Hamzazeb'e öldürtmek istemiş, fakat Kigork Ağa saldırdıran yaralı olarak kurtulmuştur²⁷.

Yine Bitlis'te oturan Ermeni milletinden Vartan ile eşi ve iki kızı evlerinde öldürülmüş, olayın faili olduğu iddia edilen üç Ermeni ise kaçmıştır²⁸.

Erzurum'da, devletten memuriyet almak amacıyla Şakir Paşa'ya müracaat etmiş olan bir Ermeni'ye, Erzurum İhtilâl Cemiyeti Merkez Komitesi tarafından bir tehdit mektubu gönderilmiştir. Bu mektupta, devletten görev aldığı veya mektubu hükümete bildirdiği takdirde evi ile birlikte yok edileceği açıkça belirtilmektedir²⁹.

Erzurum'da, idadi okuluna devam eden tek Ermeni gencine de, okulu terk etmezse öldürüleceği ihtar edilmiştir³⁰.

Ermeni teröristlerin, devlete sadık Ermenilere karşı suikast düzenledikleri vilayetlerden biri de Van vilayeti'dir. Bu vilayette etkili olan komite Taşnak Komitesi'dir. Komite, kendi işlerine engel olan Ermenileri öldürmek suretiyle diğer Ermenileri korkutarak, komitenin hizmetine almaya çalışmıştır.

Van'da hafiye ve mütercim olarak istihdam edilen Dikran Efendi Ermeniler tarafından önce tehdit edilmiş, daha sonra ise yaralanmıştır³¹. 28 Eylül 1896'da Taşnakların Van merkez komitesinin kararıyla Der Bogosyan Ohannes Ağa öldürülmüştür³². Keşiş oğlu Stephan revolverle katledilmiştir. Van'da çok önemli teşkilatlanmalara giren Ermeniler, 1896'da isyan etmişler, fakat bu isyan bastırılmıştır.

Bundan sonra da bu vilayette yılmadan çalışan Ermeniler, Aram Manukyan'ın önderliğinde, büyük oranda teşkilatlanmışlar ve ileride çıkabilecek karışıklıklar ve isyanlar için hazır hale gelmişlerdir³³.

Ermenilerin Van vilayetinde, devlete sadık Ermenilere karşı giriştikleri suikastlarda dikkat çekici nokta; şehirde yönetici konumuna gelmiş, hem Türkler hem de Ermeniler tarafından sevilen, takdir edilen, iki unsur

arasındaki anlaşmazlıkları gidermeye çalışan Ermeni ileri gelenlerinin ortadan kaldırılmasıdır. Aşağıda bu durum örnekleriyle ortaya konulacaktır.

Osmanlı Devleti Van'a 18 Mart 1907'de Hakkari mutasarrıfı Ali Rıza Paşa'yı vali vekili olarak tayin etmiştir³⁴. Ali Paşa, hükümet işlerini yoluna koymaya, devlet otoritesini hissettirmeye gayret edip bir türlü yakalanamayan ve halkı hayatından bezdiren bazı Ermeni ve Kürt kanun kaçaklarını takibata alarak, bir çoğunu yakalatarak, halkın önemli ölçüde güvenini kazanmıştır.

Ali Paşa'nın çalışmaları Rusya ve Avrupa destekli Aram Manukyan yönetimindeki Ermeni ihtilal örgütünün hiç de hoşuna gitmiyordu. Teorilerini Ermeni-Türk çatışması üzerine kuran bu örgüt, Ali Paşa'ya karşı büyük bir nefret duyuyordu. Örgüt, Ermeni ileri gelenlerinden, Ali Paşa'ya destek vererek, halkın üzerinde oluşturdukları hakimiyetlerini yok edenlere karşı suikastlar düzenlemeye başlamıştır. Ali Paşa ise örgütün etkisini kırmak için Vali yardımcılığına Ohannes Efendi'yi getirmiş, kardeşi Armarak Efendi'yi ise Gevaş'a kaymakam olarak tayin etmişti. Armarak Efendi, Ermeni örgütünün Akdamar adasını üs olarak kullanmasını şiddetle engelleyerek çetelerin işlerini zorlaştırdığı gibi, çetelerin halkın üzerindeki tesirini de ortadan kaldırmak üzereydi. Bunun üzerine çeteler Armarak Efendi'yi öldürerek önlerindeki en büyük engeli kaldırmış oldular. Kardeşinin öldürülmesi üzerine Ohannes Efendi, Elazığ vali yardımcılığına tayinini isteyerek Van'dan ayrılmıştır.

Ermeni teröristleri amaçlarına ulaşmış, Van'da devlet otoritesinin sağlanmasına büyük katkıları olan Ermeniler korkarak görevlerinden çekilmek zorunda kalmışlardır.

Ermeni teröristleri kendi aralarındaki anlaşmazlıklar sonucu da Osmanlı Devleti'ne sığınmışlar, böylece daha önce yaptıkları eylemleri, teşkilat yapılarını birer birer anlatmışlardır. Komite kendilerine ihanet eden bu tür kişileri de öldürmüştür. Buna örnek olarak Davit adlı Ermeni gösterilebilir.

Van'daki Ermeni komitesine mensup Davit ile Aram Manukyan'ın araları açılmıştır. Davit örgütten ayrılıp Vali Ali Rıza Paşa'ya sığınmış, örgüt hakkında bütün bildiklerini anlatmıştır. Davit böylece Aram'dan intikam alırken, büyük bir örgütlenmeyi de su yüzüne çıkarmış-

26 BEO., Mühimme Kalemi, A. Yaftalar, Karton: 60, 5661/5721; *Osmanlı Belgelerinde Ermeniler*, İstanbul 1991, Cilt 29, Belge No: 98.

27 Hüseyin Nazım Paşa, *a.g.e.*, Cilt 1, s. 110.

28 BOA. HR. SYS., 2795/50.

29Tehdit mektubunun tercümesi aşağıdadır:

"Bir me'muriyette istihdam olunmak için Şakir'e müraca'at etmişsin. Vatânın şu hâl-i ihtizârında senin bu teşebbüsünü cinâyet addederiz. Senden evvel olanlara verilen hükmü oku da ona göre kendini muhafaza et. Ermeni erbâb-ı ihtilâlî uykuda değildir. Her şeyi biliyor ve intikâmını almağa kâdirdir. Gençliğine yazıktır. Der-akab isti'fân verip de birinci def'a olarak diğerlerine sù-i emsâl olmamanızı talep ederiz. Eğer bundan sonra o efkârâ hizmet etmeğe devâm eder isen yâhud şu il'ânâneyi hükümete teslim edildiğini işidir isek, evinle beraber ber-havâ olacaksınız. Güzelce düşün ve hareket eyle". Bkz. Hüseyin Nazım Paşa, *a.g.e.*, Cilt 1 s. 140.

30Blue Book, Turkey No: 2 (1896) Belge No: 192'den naklen, *Osmanlı Belgelerinde Ermeniler*, İstanbul 1992, Cilt 35, s. 49.

31 BOA. YA. HUS., 240/99.

32 Hüseyin Nazım Paşa, *a.g.e.*, Cilt 2, s. 311.

33Ermenilerin Van vilayetindeki faaliyetleriyle ilgili kıymetli bilgiler veren bir inceleme için bkz. Hasan Oktay, Taşnak Partisi Van Şubesinin 5. Kongresi, [Vasurakan (Van) Ermeni İhtilal Komitesi Meclis-i Meşvereti'nin Müzakerat Fezlekesi], *Yeni Türkiye Ermeni Sorunu Özel Sayısı II*, Sayı 38, ss. 822-831.

34Hasan Oktay, "Ermeni Komitacıların Katlettiği Van Valisi Ali Rıza Paşa ve Türküsü", *Yeni Türkiye Ermeni Sorunu Özel Sayısı II*, Sayı 38, ss. 832-838.

tır. Bir anda her şeyin biteceği endişesiyle Aram, bu olay karşısında çok hiddetlenmiş, komiteyi olağanüstü toplantıya çağırarak, Davit'in ismi üzerine Karahaç basmış ve bir Ermeni komitacıyı Davit'i öldürmek üzere görevlendirmiştir.

Bu görevi üzerine alan, Dacat adlı Ermeni fedaisi, görevini başarıyla tamamlamıştır. Davit aldığı yaralarla ağır şekilde yaralanmıştır³⁵.

Bu olaydan sonra, şehirde sıkı bir arama tarama faaliyeti başlatılarak, Taşnak Komitesi'nin bütün üyeleri Aram Manukyan ve Dacat ile beraber yakalanarak adliyeye sevk edilmişlerdir³⁶. Ali Paşa'nın bu gayretleri komitenin emellerinin gerçekleşmesini geciktirmiştir. Ağır aksak devam eden mahkemeler sonuçlanmadan ilan edilen II. Meşrutiyet neticesinde, Van'ı kana bulayacak olan komite üyeleri siyasi mahkûm addedilerek serbest bırakılmışlardır.

Ermeni teröristlerinin, kamuda görevli Ermenilere karşı düzenledikleri saldırıların en önemlilerinden biri de, hiç şüphe yok ki Van Belediye Reisi Kapamacıyan Efendi'ye düzenledikleri suikasttır.

1909 yılı ortalarında Van Belediye Reisi olan Kapamacıyan Efendi, çalışmalarıyla Van'da büyük takdir toplamıştır³⁷.

Yöneticiliği esnasında geniş bir kitleyi memnun eden,

Van'da oldukça etkili olan Kapamacıyan Efendi, farklı beklentiler içerisinde olan Ermeni İhtilalci Taşnak Komitesi'nin arzuları doğrultusunda bir kolaylık sağlamamıştır. Kapamacıyan Efendi Ermenilerin geleceği hakkında ne yapmak istedikleri ve ne yaptıkları pek de belirgin olmayan Taşnak ve Hınçak Komiteleri'ne karşı daima Osmanlı Devleti'nden yana tavır koyarak Van'da yaşayan her iki topluluğun da huzur ve refahı için açık yüreklilikle hizmet etme gayreti içerisinde olmuştur. Belediye reisi Kapamacıyan, halkın huzuru ve şehrin geleceği için canla başla çalışırken Ermeni Patriği, Ermeni meselesini Avrupa devletleri nezdinde canlı tutabilmek, Vilayat-ı Sitte projesinin bir an önce hayata geçirilebilmesi için, ihtilalci Taşnak Komitesi'yle işbirliği yaparak, Van ve civarında bazı tertip ve provokasyonlara girişmiştir.

Bu tertipler doğrultusunda Van'da Nisan 1912'de bir dizi yangınlar çıkmış ve bu yangınlarda özellikle bazı Ermenilerin de evleri yanmıştı. Patrik bu yangın ve provokasyonlar meselenin, belediye reisi ağzıyla, Avrupa elçiliklerine rapor edilmesini, yani Müslümanların Ermenilerin mallarına, canlarına kast ederek her an ortadan kaldırmaya hazır olduğunu, Van ve civarında bu olayları Müslümanların çıkardığını bildirmesini istemiştir. Belediye Reisi Kapamacıyan Efendi ise Van'da gelişen olayların böyle olmadığını, yangını Ermeni Taşnak Komitesi mensuplarının çıkardığını anlatan bir rapor hazırlamıştır. Aynı zamanda Van Valiliği'ne çıkarak, sadakatini ve Osmanlı Devleti'ne bağlılığını bildirmiştir.

Patriklik ise bu beklenmedik nazik durum karşısında, derhal Van'a bir heyet göndererek, reisi yatıştırıp olayları ört bas etmeğe çalışmıştır. Zira Kapamacıyan Efendi'nin bu tavrı, komitenin Van'da bitme noktasına geldiği manasında yorumlanacağı gibi yıllardır yalan ve iftirayla Avrupalılar arasında oluşturdukları kamuoyunun, bir çırpıda ortadan kalkması da söz konusu olabilirdi.

Yıllardır Van merkezli büyük bir gayret içerisinde çalışan komitenin işlerini oldukça zora sokan reisin yaşaması artık komite için hazmedilemez bir durumdu ve Reis hakkında infaz kararı çıkmıştır. Van İhtilal Örgütüne mensup bir grubun açtığı ateş sonucu belediye reisi başından vurularak öldürülmüştür³⁸.

35 Bugün akşam saat onu çeyrek geçerek muhbir David'in Bağlar'da Hamam Önü misâfir olduğu Jandarma Binbaşısı Ahmed Bey'in hânesi karşısında gezerken komitece itlâfî için gönderilmiş olması lâzım gelen Vanlı Dacat nâmında genç bir Ermeni tarafından revolver kurşunuyla iyice ağır bir sûrette boynundan cerh edilmiş ve mütecâsir hâmil olduğu revolverlerden ikisini bi'l-isti'mâl ta'kîb ve der-destine teşebbüs eden jandarmaya on beş kadar silâh endahıyla diğer me'mûrîn-i zâbîta ve asâkir-i şâhâne yetiñinceye kadar firârla Ermeni mahallâtı içinde ihtifâ etmiştir. Bu sebeple o esnâda Ermenilerden çend nefer telef olmuş ise de sâye-i şâhânedede derhal çarşıda ve her tarafta gezdirilen devriyeler vâsıtasıyla karışıklığın önü alınarak şimdilik hamd olsun başkaca fenâlgâ meydân verilmeyerek sükûn hâsıl olmuş olduğu arz olunur fermân. Bkz. BOA. Y. MTV., 307/152.

36 Geçen Mayıs altısından nihâyetine kadar Van ve etrâf kurâsında icrâ kılınan taharriyâtta Taşnak Komitesi Re'îsi Avram ve Muhbir David'in kâtili Dacat'ın yirmi üç avanesiyle ve bir hayli esliha ve eczâ-yı nâriye ve sâire ile berâber derdest edildiği vilâyet-i aliyeleri polis müdüriyeti vekâletinden izbâr olunmuş ve fesede-i merkûmenin Avrupa ve Amerika ve Mısır ve Dersâ'âdet ve mahâll-i sâiredeki münâsebet ve muhâberelerinin bi't-tahkîk zâhire ihrâcı ehemmi ü elzem bulunmuş idiğinden ona göre icâb-ı hâlin ifâsı zmnında iktizâ edenlere teflîğât-ı lâzime icrâ ve buraca da icâbna bakılmak üzere peyderpey ma'lûmât i'tâsıyla berâber netice-i müstahsalenin başkaca ve mu-fassalan inbâsî bâbında. Bkz. BOA. ZB., 619/74.

37 Hasan Oktay, "Van Belediye Reisi Kapamacıyan Efendi'nin Ermeni Taşnak Komitesi Tarafından Katline Dair", *Yeni Türkiye Ermeni Sorunu Özel Sayısı II*, Sayı 38, ss. 839-845.

38 Van'da Taşnak komitesi mensuplarının çıkardığı *Azadamart* gazetesi köşe yazarlarından Viramyan Efendi ile Ermeni mektepleri müfettişi ve Van İhtilal Örgütü baş sorumlusu Aram Manukyan Efendi'nin ve bazı ileri gelen Taşnak komitesi üyelerinin bir kısmının, Belediye başkanı Kapamacıyan Efendi'nin öldürülmesinin azmettiricisi olarak tutuklanmalarına karar verildi. Bkz. Hasan Oktay, "Van Belediye Reisi Kapamacıyan Efendi'nin Ermeni Taşnak Komitesi Tarafından Katline Dair", ss. 844, 845; 9 Ocak 1913 tarihinde Van Konsolos yardımcısından Sir Gerard A. Lowther'e gönderilen bir yazıda, Van Belediye Reisi Bedros Kapamacıyan'ın Osmanlı valisiyle birlikte hareket ettiği gerekçesiyle öldürüldüğü bildirilmektedir. Bkz. *Ermeniler: Sürgün ve Göç*, Haz. Hikmet Özdemir vd...Ankara 2004, s. 56.

Böylece Van vilayetinde Türklerle Ermeniler arasındaki anlaşmazlıkları, uyuşmazlıkları gidermeye çalışan, herkes tarafından sevilen önemli bir şahsiyet daha ortadan kaldırılmış, komitecilerin istediği olmuş, ortaklık yeniden karışmış, huzur ve refah yerini kargaşaya bırakmıştır.

ERMENİ AVUKATLAR, DOKTORLAR VE ZENGİNLERİNE YAPILAN SUİKASTLAR

Ermeni komiteleri, fesatçı emellerini gerçekleştirmek için, devlete sadık Ermenilerden para toplamışlar, talimatları doğrultusunda fikirlerine hizmet etmeyenleri ölüme tehdit etmişler³⁹, bir kısım Ermeni'yi de öldürmüşlerdir.

Ermeni komitecileri, suikast yapacakları kişileri, genellikle Ermeni toplumu içinde belirli mevkiler edinmiş, Ermenilere yön verebilen, maddî birikimleri olup devletle iyi ilişkileri bulunan kişiler arasından seçmişler, böylece kendi hedefleri doğrultusunda Ermenileri yönlendirmek istemişlerdir⁴⁰.

Hınçak Komitesi üyelerinden Hamparsum Boyacıyan'ın beş lira vererek kandırdığı on sekiz yaşlarında Beşiktaşlı Armenak isminde bir genç, Avukat Haçik Efendi'yi, komitenin telkinlerine kapılmadığı için, Topkapı civarında bıçakla yaralamış ve Haçik Efendi daha sonra ölmüştür. Katil Armenak yakalanarak tutuklanmış, Hamparsum Boyacıyan tarafından nasıl kandırıldığını itiraf etmiştir⁴¹. Yine Avukat Sebuğ Galata'da katledilmiştir⁴².

Ermeni ihtilâl komiteleri, Anadolu'daki vilayetlerde saldırılarına devam etmiş, Erzurum'da kendi verdikleri emirleri yerine getirmeyen Avukat Derserkisyan Artin Efendi'yi ölüme mahkum etmiştir, 23 Eylül'de, Erzurum'un en kalabalık caddesinde, Rum kilisesi civarında,

herkesin gözü önünde cinayeti gerçekleştirmişler, tesâdüfen avukatın yanında bulunan, Ticâret Meclisi üyesi Bedoyan Simon Efendi de Der Serkisyan Artin Efendi'yi korumak istemesinden dolayı öldürülmüştür.

Truşak Ermeni İhtilâl Komitesi *Uçurtma*, adıyla yayınladığı bir ilanda; Erzurum avukatlarından Der Serkisyan Artin'in mahkum edilerek öldürüldüğünü, Bedoyan Simon'un ise Der Serkisyan Artin ile beraber olup, ondan ayrılmadığı için katledildiğini açıklamıştır⁴³.

Bu hususta, yapılan bütün araştırma ve soruşturma-ya rağmen suçlular yakalanamamış, öldürülenlerin aileleri ise hiç kimseden davacı olmamışlar, şüphelendikleri birilerinin olmadığını resmen ifade etmişlerdir.

Öldürülenlerin cesetleri murahhasahâneye götürüldüğü zaman, eski murahhasa Gayunet Efendi, Bedoyan Simon Efendi için dinî merasim yapmış, asıl komite tarafından ölüme mahkum edilen Artin Efendi için ayin esnasında dua etmemiştir. Buradan da anlaşılacağı gibi, Ermeni din adamlarından bazıları, komitecilerle işbirliği yapmışlar ve adeta onlara rehberlik etmişlerdir⁴⁴.

Ordu kasabası ahalisinden ve dava vekillerinden olan, sadıkane hizmetlerinden dolayı dördüncü rütbeden Mecîdî Nişanı ile ödüllendirilen Mercanyan Mardiros Efendi, Merzifon'da misafir olarak kalmakta olduğu Tarabyan Karabet'in evinde, komitecilerce revolver ile öldürülmüştür.

Ermeni komitecileri, Ermeni esnafına dükkanlarını kapattırmak için kendilerine para cezası kesmiş veya ölüme tehdit etmiştir. Komiteler, gerek bu suretle gerek iane yoluyla tüccar ve zenginlerden çok miktarda para toplamışlardır.

Bazı evlere "Hazır olunuz, Ermeni zenginler, mukaddes ihtilal için para vermeye mecbursunuz" yazılarının yer aldığı matbu kağıtlar bırakmışlardır⁴⁵.

39Sekiz Ermeninin bazı Ermeni ileri gelenlerinin evlerine tehdit mahiyetinde pusulalar bıraktıkları. Bkz. BOA. Y. PRK.UM, 23/23.

40Ermeni komitecileri tarafından öldürülen Apik Uncuyan ve Maksudzade Simon Efendiler de devletle iyi ilişkileri olan, zengin ve toplumun tanınmış şahsiyetlerindeler. Hatta II. Abdülhamit Avrupa'da bulunan Ermeni komitecilerinin faaliyetlerinin önüne geçilmesi için nasıl tedbirler alınabileceği yolunda onlardan fikir alıyordu. Artin Paşa, Apik Uncuyan Efendi ve Maksudzade Simon Efendiler bir araya gelerek ne tür tedbirler alınabileceğini tartışmışlar; sonuç olarak Avrupa'daki komitecilerin para ile elde edilmesi ve Ermenilere umumî bir af çıkartılması yönünde görüş birliğine varmışlardı. Bu tarz girişimler, adı geçen kişileri komitecilerin hedefi haline getirmiştir. Bkz. BOA. Y. PRK. ZB., 11/75.

41 Hüseyin Nazım Paşa, *a.g.e.*, Cilt 1, s. 4; Öldürülen Haçik'in üzerinde çıkan evraktaki mührün Rus uyruklu Agop Ereklöf'a ait olduğu anlaşılmasına rağmen, Rus Büyükelçiliği talep edilen tercümanı kasıtlı olarak birçok zorluk çıkardıktan sonra vermiş ve gerginliğe sebep olmuştur. Bkz. BOA. Y. PRK. BŞK., 31/81

42 *Ermeni Komitelerinin Amal ve Harekat-ı İhtilaliyesi*, s. 24.; Uras, s. 468.

43BOA. MKT. MHM., 609/34; Truşakyanların, Avukat Der Serkisyan Artin ile Bedoyan Simon'u öldürdüklerini, komite üyelerine ilan maksadıyla neşrettikleri yazının tercümesi aşağıdadır:

Cümleye ma'lûm olan vatan hâ'ini Avukat Der Serkisyan Artin, Ermeni İhtilâl Cem'iyetinin Erzurum Merkez Komitesi kararıyla katle mahkûm edildi. Mâh-ı hâlin 23. günü akşam saat on ikide Rum kilisesi civarında ziyâdesiyle âmed ü şüd olan sokaklardan birinde bu hüküm kemâl-i muvaffakiyetle icrâ olundu. Teröristler, "Dehşet verenler", serbest ve âzâdedirler. Bununla beraber Bedoyan Simon katil olundu. Bu da kendi haddinden ziyâde olan akılsızlığına kurban oldu. Bundan dolayı te'essüf ettiğimiz beyâna müsâra'at eyleriz.

Erzurum, Fî 24 Eylül sene 95 Ermeni İhtilâl Cem'iyetinin Erzurum Merkez Komitesi

Bkz. Hüseyin Nazım Paşa, *a.g.e.*, Cilt 1, s. 141.

44 Ermeni din adamlarından bazılarının komitecilerle işbirliği yaparak halkı etkiledikleri, Doğu Anadolu bölgesine müfettiş-i umumi olarak atanan Şakir Paşa'nın Erzurum'a geldiğinde karşılaştığı manzaradan daha iyi anlaşılacaktır. Şakir Paşa Erzurum'a vardığında, bütün ahali tarafından karşılandığı halde, hiç bir Ermeninin bu karışılma törenlerine katılmasına izin verilmemiş, murahhasahanedan verilen emir üzerine, Ermeni üyeler meclislerden istifa etmiş ve hükümetle ilişkileri kesilmişti. Bkz. Hüseyin Nazım Paşa, *a.g.e.*, Cilt 1, ss.139-141.

45 BOA. A. MKT. MHM., 627/30.

İstanbulda, komite erbabının tehditlerinden korku ve endişeye kapılan esnafın, muhafaza ve himayesine itina edilmesini, ilgili birimlere bildirmiş ayrıca tehdit edilen esnafalara da teminat telkin edilerek, dükkanlarının açılması sağlanmıştır⁴⁶.

Dikran Karagözyan, Maksudzade Sebuğ ve tüccardan Andon Haçyan Efendilere ve diğer Ermeni muteberanına tehdit yazıları göndererek para isteyen, para vermeyenleri öldürmek üzere teşekkül eden komitenin bazı elemanları yakalanmış, yakalananların sorgulanması sonucu, komite faaliyetleriyle ilgili bilgiler alınmış⁴⁷, Maksuzadelerden Sebuğ Efendi'den de üç yüz lira talep olduğu, bu paranın verilmemesi üzerine onun da öldürülmesinin komite tarafından kararlaştırıldığı öğrenilmiştir⁴⁸. Fakat elde edilen bu bilgiler, suikastların yapılmasını önlemeye yetmemiştir.

Tüccardan Dikran Karagözyan, Hınçak Ermeni Komitesi tarafından istenen üç yüz lirayı vermeyi reddetmiş ve tehdit mektuplarını alır almaz Zaptiye Nazırı'na teslim etmişti. Bunun üzerine komite Dikran Efendi'yi öldürmeye karar vermiş, Dikran Efendi, Beyoğlu'nda Ağa Camii civarındaki evine gitmekte iken, bir Ermeni komitecisi tarafından birkaç yerinden ağır surette yaralanmış, daha sonra ölmüştür⁴⁹.

Karagözyan'ı öldüren Ermeni katillerin idamı İstanbul Rusya Büyükelçiliği Tercümanı Maksimof'un araya girmesiyle engellenmiştir⁵⁰.

Yine tüccardan Apik Uncuyan Efendi Galata'da öldürülmüştür⁵¹.

Tokat'ta Ermenilere yönelik olarak gerçekleştirilen eylemlerden birisi de komitenin faaliyetlerini hükümete haber vermesinden şüphelenilen Doktor Jozef'in öldürülmesi olayıdır. Yapılan sorgulama sonucunda, zanlı olarak tutulan şahısların ifadelerinden, bizzat olaya katılan şahısların suçu kabul etmelerinden ve görgü tanığı olarak dinlenen Pereviz'in de sanıkları teşhis etmesinden Doktor Jozef'in, komitenin emriyle Sivaslı oğlu Dikran, Kiragos oğlu Artin ve Gürünlü oğlu Kirkor tarafından öldürüldüğü tespit edilmiştir⁵².

SONUÇ

Komiteci Ermenilerin kendi milletinden olan Ermenileri öldürmeleri 1890'lı yıllardan başlayarak günümüze kadar devam eden bir olgudur. Komiteciler, amaçlarına

ulaşmak, kendilerine taraftar ve ekonomik kaynak sağlamak amacıyla, kendi dindaşlarına baskı yapmışlar, tehditler savurmuşlar, hatta kimi zaman fazla sivrilenleri öldürmüşlerdir.

Ermenilerin kendi milletinden olanlara karşı giriştiği suikastlar, sindirme hareketleri, gerek olayların nedeninin anlaşılmasında gerekse suçluların yakalanmasında büyük güçlükler yol açmıştır. Görgü tanıkları korkmuş, çekimser davranışlar içine girmişler, olayların faillerinin birçoğu yakalanamamıştır. Eylemlerin amacı, hem o zaman hem de bugün, Ermeni toplumunda büyük çoğunluğu teşkil eden barışçı Ermenileri korkutmak suretiyle eylemlerine karşı duyulan tepkiyi sindirmek, onları kendi yanlarına çekmek ve onlardan her türlü yardımı almaktır. Ermeni teröristler, Ermeni toplumuna, kendilerinin aleyhine çalışan, konuşan, ihbarda bulunan herkesin cezalandırılacağı mesajını vermişlerdir. ☹

46 BOA. A. MKT. MHM., 746/35.

47 BOA. A. MKT. MHM., 627/6-7.

48 BOA. A. MKT. MHM., 627/6-2.

49 BOA. A. MKT. MHM., 627/6-2; CİLT B. Norman, *agm.*, ss. 536, 541.

50 BOA. Y. PRK. BŞK., 31/89. Rusya Sefareti'nin bu tarz müdahaleleri, İngiltere ve Rusya'nın desteği sayesinde bundan böyle Ermenilerin idam cezasından kurtulacaklarını söylentisinin Anadolu vilayetlerine kadar yayılmasına yol açmış, Hınçak ve Taşnak komiteleri de bundan yararlanarak halkı isyana teşvik etmişlerdir.

51 *Ermeni Komitelerinin Amal ve Harekat-ı İhtilaliyesi*, s. 24.; Uras, s. 468.

52 İbrahim Aykun, "Tokat'taki Ermeni Hınçak Cemiyeti ve Faaliyetleri(1893-1894)", *Ermeni Araştırmaları 1. Türkiye Kongresi Bildirileri*, Cilt 1, ss. 511-512, Ankara, 2003.